

TALÁLKOZÁSOK, MISZTIFIKÁCIÓK, LEGENDÁK

(M. Gorkij 1905—1919. évi magyar kapcsolataihoz)

Írta: FENYVESI ISTVÁN

1. Már az eddigi kutatások is Gorkijnek sokoldalú személyes kapcsolatait tár-
ták fel a magyarokkal.

Pintér Ákos volt az első hazánkfia, aki vele találkozott. [1] Az író életét és alkotói munkásságát részletesen ismertető „Kronika”, az 1958—60-ban kiadott 4 kötetes ЛЕТОПИСЬ жизни и творчества А. М. Горького csupán korszakunkat illetően tucatnyi magyar személyre, ill. sajtóorgánumra tartalmaz utalást. Lengyel Béla tanulmányaiban jónéhány szílat fejtett fel a magyar Gorkij-kontakusokból. [2] Darvas István 1912. évi találkozásukat részletesen ismertette az Irodalomtörténetben [3]. A Gorkij-archivum VIII. kötete, mely két, magyarokhoz írott Gorkij-levelt és több magyar író hozzá írt levelét közölte, újabb tényekkel gazdagítja témánkra vonatkozó ismereteinket is, ugyanakkor, amikor ezek során több új kérdőjelet is támaszt.

Külön kutatást érdemel az író környezetében élt személyek magyar kontakusainak és magyarországi útjainak kérdése. A későbbi neves Gorkij-kutató leningrádi professzor, V. A. Gyesznyickij-Sztröjev, a capri iskola egyik jeles alakja, e sorok írójának még mint szemináriumi hallgatójának említette két évtizeddel ezelőtt, több Capri és Pétervár közötti útja során Budapestre tett „vargabetűjét”. Az ilyen utak alkalmával kialakult munkásmozgalmi és művelődési kapcsolatok feltárása árnyalhatja a „Gorkij és Magyarország” témáról alkotott elképzeléseinket.

2. Bármennyire töredékesek, aprók, esetenként még véletlenek is az így felszínre kerülő kapcsolattörténeti mozzanatok, nem lehetnek elhanyagolhatók a magyar Gorkij-kutatás szempontjából, mivel ezeken és a hasonlókon át valósult meg írónknak a magyar kultúrával, a magyar munkásmozgalommal és általában a magyar valósággal való kapcsolata. Meg kell becsülni a kisebb tényeket is, mert igaz, hogy „nem volt még orosz író, aki olyan nyitott lélekkel és tartó figyelemmel fordult volna felénk” [4], viszont aligha van önáltatásra szükség a tekintetben, hogy egykor még kideríthetjük: Gorkij széles körű, átfogó ismeretekkel rendelkezett rólunk, figyelmét valóban tartósan ránk irányította stb. Abból az alapállásból kell kiindulnunk, hogy számára mi kétségtelenül csupán egy voltunk az európai népek közül, ha nem is a legtávolibbak (amiről néhány elszórt „magyar nyom” is árulkodik az oeuvreben [5]), de nem is azok, amelyeknek sorsán nap mint nap csüggött, melynek életét, sorsát, kultúráját alaposan ismerte.

3. Az alábbiakban néhány mozzanatot ismertetünk korszakunk kapcsolattörténetéből. Vannak köztük valós, hiteles dokumentumokkal alátámasztható találkozások, melyek becses hozzájárulások a nagy író nemzetközi látóköréről alkotott elképzeléseinkhez. Másokról több vagy kevesebb utánajárással bebizonyítható volt, hogy korabeli, vagy utólagos fantáziaképződményekről van szó. Annyi fáradtságot és papírt ezekre sem felesleges fordítani, amennyit esetünkben tettünk: évtizedes misztifikációknak *teszünk pontot a végére* vagy éppen a szemünk előtt születő legendát vesszük észre.

A feldolgozott nyolc mozzanat tárgyalási sorrendjét a történések belső kronológiája szabja meg.

Még egyszer: járt-e Gorkij Magyarországon?

Néhány éve e helyen közöltük írásunkat, melyben — a címben foglalt kérdésre válaszolva — elemeztük az igenlő választ adó, különböző időből és helyről származó forrásokat, ezeket szembesítettük az író életrajzáinak adataival és kimutattuk, hogy a válasz kizárólag negatív lehet. [6]

Két mozzanatot indokolja, hogy véglegesen lezártnak hitt kérdéshez még egyszer visszatérjünk.

I. Az eltelt idő alatt végzett kapcsolattörténeti kutatásaink mintegy mellékker-mékeként erről a Magyarországon történt 1909. évi átutazásról számos olyan részlet került napvilágra, amely bizonyos akkori megállapításainkat kategórikusabbá teheti, másokat pedig árnyalhatja.

Mindenekelőtt nyomára bukkantunk Ady „Kényszerű inkognitók Magyarországon” c. 1907-es glosszájának, ahol azt írja: „Azt mi is biztosan tudjuk, hogy Gorkij napokat töltött Budapesten”. [7] Az 1909. decemberi „átutazási” hír tehát ilyen előzmények után nem is csenghetett valószínűtlenül, hogy előbb a Brassói Lapok, majd több vidéki és pesti lap is fel ne üljön neki [8].

További brassói sajtóanyagok is előkerültek. Az akkor mindössze 40 ezer lakosú város értelmiségét — tehát Gorkij elképzelhető brassói „kapcsolatait” — nyilvánvalóan jól ismerő lap munkatársai feltehetőleg sorra vettek mindenkit, aki szóba jöhetett egy ilyen rövidlégzetű látogatás vendéglátójaként. Erre utal az, hogy bár némi optimista felhang még cseng az esti állomási kudarc után (amikor a helyi német lap, a Kronstädter Zeitung előző esti jelzése nyomán a Brassói Lapok munkatársa a jelzett időpontban megjelent az állomáson, de oda Gorkij nem érkezett meg), ezt írja a Brassói Lapok:

„Nem lehetetlen azonban, hogy ma vagy holnap, esetleg holnapután jön Brassóba, sőt az sincs kizárva, hogy már néhány nappal ezelőtt végigrobogott a brassói állomáson, de egyik esetben sem tartjuk valószínűnek, hogy hosszabb ideig időzzék, illetőleg időzött volna városunkban”. [9]

A német laptárssal, a Kronstädter Zeitunggal folytatott, hangneme után ítélve újdonságszámba aligha menő kisebb összetűzés után négy nap múlva ismét azt kénytelen konstatálni a Brassói Lapok: „A legelkiismeretesebb kutatások után sem tudtuk Gorkij Maxim nyomait Brassóban felfedezni”. [10]

1964-es írásunkban feltételeztük, hogy az Újság „elsőszülött” híre nyomán más lapokban (Egyetértés stb.) megjelent részletek, melyek a tudósítás hitelét voltak hivatva növelni (pl. a Szófiában töltött két nap, a román arisztokrata hölgy, a neki ajándékozott dedikált fénykép, a fényképre írt rögtönzött gúnyvers stb.) valószínűleg ugyanazon román lapforrásokra vezethetők vissza. Nos, bukaresti kutatásaink során a legjelentősebb román napilapokban (Diminuata, Epoca, Universul, Viitorul) a legkisebb utalást sem találtuk Az Újság-ban állított „átutazásra”, „román arisztokrata hölgyre” stb. [11]

A több mint elegendő cáfolat hatására a polgári lapok kénytelenek voltak beismerni, hogy az „átutazásra” vonatkozó híradásaik hírlapi kacsáknak bizonyultak. Igaz, ezt nem direkt cáfolat formájában tették, hanem az európai sajtó más orgánumaiban is megszéllőztetett „futás” híre nyomán az írók capri otthonában felkereső Francesco della Erba, a Corriere de la Sera tudósítójának adott interjú leközlésével.

Az elindított propagandalavina azonban tovább görgött. Gorkijnak a pártból való kizárásáról szóló hírt követi „bolyongása” topográfiajának rendszeres közlése,

a Szófia — Bukarest — Brassó — Budapest — Bécs — Prága útvonal részekre tagolt „leírása”.

Így rendeződnek az első látásra apró „tények” sajátos összefüggésbe a polgári tudatban. Hangsúlyozzuk: a polgári tudatban, nem pedig a mi mostani logikánk által összefűzve. Erről tanúskodik a Magyar Hírlap néhány nappal későbbi rövid írása, melynek érdekessége nem csupán az, hogy az egyetlen, ahol Gorkij Budapestre érkezése már mint tény szerepel („tegnap Budapestre érkezett”), bár e „tényt” saját-maga üti agyon azzal, hogy néhány sorral lejjebb ugyancsak „tegnapra” datálja azt, hogy Gorkij Brassóba érkezett, ahol „néhány napig egy író barátjánál fog tartózkodni”. Érdekessége ezen túlmenően az, hogy az 1964-ben ismertetett gondolatmenet csaknem teljes egészében megtalálható benne. (A számkivetett. MHL 1909. dec. 2.) [12].

Utolsó adalékul említsük meg, hogy éppen a szóbanforgó hetekre esik az év összes magyar Gorkij-fordítása a fővárosi és vidéki sajtóban, amit aligha lehet függetleníteni az iránta felkeltett nagyfokú érdeklődéstől. [13]

Gorkij 1909. évi átutazása Magyarországon tehát nem egyéb olyan misztifikációnál, melynek kivételesen hosszú életet biztosított az író személye. [14]

II. Idézett írásunk nyomdába adása után jutott el hozzánk az a lapszám, melyben az Újvidéken megjelenő Magyar Szó szenciációs címmel és alcímmel tette közzé munkatársa beszélgetését a 84 éves Klapcs Györggyel, a bácskai munkásmozgalom régi harcosával, aki egykor a kőművesek szakszervezeti csoportjának, majd a helyi szociáldemokrata pártnak volt a titkára. A bennünket érdeklő részlet a következőképpen hangzik:

„Ha jól emlékszem, 1905 májusában látogatott el hozzánk a nagy forradalmár és író. Az egykori Pokol-kocsma (a mostani Grozd borkereskedelmi vállalat pincéje) volt a gyülekezőhelyünk. Éppen ülésztünk, amikor két különös ruhába öltözött férfi lépett a terembe. Velük jött a gondnok, aki az épületben levő helyiségekre felügyelt, s közölte velünk, hogy az ismeretlen oroszok szállást keresnek. Nem tudtunk velük beszélni, mert egyikünk sem értett oroszul, de amikor az egyik ismeretlen németre fordította a beszédet, volt közöttünk, aki megértette. Így tudtuk meg, hogy a két férfi Oroszországból menekült, mert üldözték őket a munkásmozgalomban való részvételük miatt. Pesten átutazván hallották, hogy Zomborban bizonyosan akadnak pártfogókra, akik tovább segítik őket Fiume felé. A két orosz ugyanis Olaszországba igyekezett, ahogy mondták, ott akarnak egy ismerősüknél meghúzódni. Szállást kerestek reggelig, amíg elindult a vonatuk Fiume felé. Néhány percig szótlanul szemléltük a vendégeket, majd Bertics Antal és én kijelentettük, hogy elszállásoljuk őket. Az erős testalkatú, bajuszos, rövid szakállas orosz én vállaltam magamra. Rögtön be is mutatkozott, azt mondta, hogy Makszim Gorkijnak hívják. Ez a név számomra semmi különöset nem jelentett akkor, mert nem tudtam róla. Csak 1912 táján került a kezembe egyik könyve, akkor tudtam meg, ki Makszim Gorkij.

Éjjel tizenegy órakor értünk lakásomra, a mostani Klyájcsevói út 30-as számú épületébe. Útközben nem igen beszélünk, mert ügyse értettük volna egymást. Hazaérve mutogatással közöltük a legszükségesebbeket, az asztalhoz is ezen módon invitáltam meg vendégemet. Jól emlékszem, hogy kulent (szvetozár mileticsi készítményű kolbászt) vacsoráztunk. Utána aludni tértünk. Reggel korán keltünk, mert a vonat 6 óra tájban indult Fiuméba.

Azután sohasem láttam Makszim Gorkijt, csak hallottam róla. Eltávozott tőlem, s azt sem tudtam, milyen nagy ember halt meg a lakásomon”. [15]

Mivel nyilvánvalóan jóindulatú retrospektív misztifikációról van szó, alapvető cáfolati indokul elegendő arra utalni, hogy 1905 január és 1906 március között Gorkij a cári Oroszország területén tartózkodott (Pétervár, Riga, Jalta), másrészt arra, hogy amikor hosszadalmas útja során végül el is jutott Itáliába; nem Ausztria—Magyarországon át, hanem — hosszabb-rövidebb megszakításokkal — Németországon, Franciaországon és Amerikán keresztül, és nem egy másik „különös ruhába öltözött férfi”, hanem M. F. Andrejeva társaságában.

A derék agg veterán elbeszélésének egyik szemmel látható motíválója — saját feldicsőítésén túlmenően — városkája munkásmozgalmi nagyságának öregbítése.

Erre vall az az interjú elején hangsúlyozott mondata, hogy „munkásmozgalmunk annyira fejlődött, hogy a budapesti után a mienk volt az egyik legtevékenyebb szervezet”, amit sem a szociáldemokrata párt vonatkozó kongresszusi jelentései, sem a magyar forradalmi munkásmozgalom történetének első kötete nem támaszt alá.

Annak cáfolására, hogy a budapesti szervezet (ha egyáltalán ezt akarja jelenteni a „Pesten átutazván hallották”) éppen Zomboron át segítette volna Fiume felé az orosz elvtársakat; hogy megjegyezhetette-e az akkor még fiatal K. Gy. Gorkij nevét, ha ez a név számára semmi különöset nem jelentett akkor, mivel majd csak kb. hét év múlva kerül kezébe egyik könyve; vagy hogy ennyire tévedne Gorkij külsejének felidézésében („erős testalkatú... és rövid szakállas orosz”), akit legalább néhány órán át látnia kellett (éppen ülészttek, amikor megjöttek, — ez aligha lehetett később este 7—8 óránál; 11-kor mentek haza, még megvacsoráztak, feltehetőleg kettesben, erre vall a „vendégemet”), ha viszont a szerény vacsora menüjére ilyen pontosan emlékszik — mindennek cáfolására aligha van itt szükség.

Az egyetlen, aminek érdemes egyetlen mondatnyit szentelni, a Magyar Szó zsrnalisztájának ilyen könnyen „meggyőzhető” újságírói tájékozottsága, ami főleg az interjú két utolsó bekezdésében mutatkozik meg:

„Miatán elköszöntem Klapac Györgytől, az a gondolat foglalkoztatott, vajon megtörténhetett-e mindaz, amit elmondott. A nagy író zombori látogatásáról nem maradt fel semmilyen írásbeli emlék, s a legidősebb zomboriaktól sem tudunk meg semmit ezzel kapcsolatban. A történelmi adatok azonban arra engednek következtetni, hogy Makszim Gorkij csakugyan járhatott Zomborban. Hiteles, hogy az író 1905-ben a petropavlovski börtönbe vezették, s kiszabadulása után munkatársainak segítségével külföldre menekül. Egészen az első világháborúig az olaszországi Capri szigetén élt. A háború idején tért vissza Oroszországba. Valószínű tehát, hogy Olaszország felé haladva Zomboron is átutazott”. [16]

Interjú Capri szigetén

Közvetlenül az előző fejezet első felében tárgyalt „átutazás” kérdésköréhez kapcsolódik V. Ö. 1910 elején közölt interjúja. Eddigi tudomásunk szerint Pintér Ákos 1902-es pétervári és Kosztolányi Dezső 1924. évi sorrentói találkozása között ez az egyetlen Gorkijjal folytatott olyan beszélgetés, amely kifejezetten a magyar sajtó számára készült. [17]

Igen bonyolult viszonyok középpontjában találjuk ekkor Gorkijt. A capri pártiskola felbomlott. Ennek oka nemcsak az iskola vezetői és az otthonról érkezett munkásaktivisták közti elvi nézeteltérésekben rejlik, hanem abban is, hogy az iskola előadói gárdáján belül is mélyreható eszmei erjedés kezdődött. Gorkij látta, hogy ez nem vezethető csupán egyéni tulajdonságaikra vissza. A belső villongások légköre azonban súlyosan leverte, mert mindaddig elképzelhetetlennek tartotta, hogy elvtársak, harcostársak között ilyesmi lehetséges.

Két ezidőtájt íródott levél fontos keretet nyújt annak megértéséhez, ami benne ekkor lezajlik. Az egyiket — hosszú szünet után először — Lenin írja — neki (1909. november 16.): „Önök most nagyon nehéz a helyzete. Úgy adódott, hogy Ön a munkásmozgalmat és a szociáldemokráciát egyszerre arról az oldalról látta meg, olyan megnyilvánulásában, olyan formájában, amely Oroszország és Nyugat-Európa története során már nemegyszer kergette kétségbeesésbe a kishitű értelmiségieket, kiábrándítva őket a munkásmozgalomból és a szociáldemokráciából. Meg vagyok győződve arról, hogy Önnel ez nem történik meg”. [18]

A másikat ő írja Amfityeatrovnak 1910. január elején: „Miért gúnyolódik a bolsevizmusom? Hiszen Ön figyelmes olvasó! A bolsevizmust magaménak érzem, mert a monisták csinálják, mint ahogy a szocializmust éppen azért érzem a magaménak, mivel az egyetlen út, amelyen át az ember leghamarabb eljuthat személyes emberi méltósága legteljesebb és legmélyebb felismeréséhez. Másfajta utat nem látok. Valamennyi egyéb út a világtól vezet el, ez az egy — a világ felé”. [19]

Miközben szoros kapcsolatát megőrzi a bolsevik párttal, melyben a legkövetkezetesebb forradalmi irányzatot látja, még számos olyan árnyalat felismerése vár rá, melynek döntő jelentősége éppen a politikai-ideológiai harc: ezután következő szakaszában lesz. [20]

E mozzanatok lényegesek ahhoz, hogy a magyar olvasók széles köre által olvasott közvetlen interjú alaptendenciáját és hatását felmérhessük.

Az 1910. január 3-án Rómában keltezett interjú első sorai szerint V. Ö. nem értesült arról az újsághadjáratról, amely itthon — Lenin szavaival — a „burzsoá sajtónak Gorkij kizárásáról szóló meséje” kapcsán november végén — december elején zajlott le. Az olasz sajtóvisszhang nagyjából hasonló lehetett, ez derül ki az első hosszú bekezdésből, mely arról tanúskodik, hogy a szerzőt némiképp szintén befolyásolta a kampány. A capri természet szépségeit ecsetelve maga is úgy véli: „akárhogyan is forgassuk a dolgot, mindenképpen igazságtalan dolog stigmatizálni egy művésztemperamentumot csak azért, mert oda elvonult, ahonnan a legszebb eget, a legszebb hajnalt, és a legszebb alkonyokat bámulhatja, elbűvölt lélekkel...”

Az interjú fő tendenciája azonban mégsem ez. Nem egyszerűen a terjedelmi arányokból, hanem az egész hangneméből ítélünk, amikor azt a becsületes célját látjuk dominánsnak, hogy megcáfolja az író személye körül elterjedt félreértéseket és rosszindulatú belemagyarázásokat.

Pintér Ákos annakidején (egyébként ugyancsak a Pesti Naplóban) részletesen leírta Gorkij külsejét. Interjünk is lényeges teret szentel annak, hogy az író hiteles szóbeli portréját nyújtsa: „Még a külseje is egészen más, mint amilyenek a képek mutatják, és mint ahogy a köztudatban él. Ugyebár mindnyájan, akik a képei után ismerjük, tömzsi, zömök embernek tartjuk, hosszú hajjal, amely oroszországiaként verdesi a vállát és kerek arcú, tömpe orrú, tömött szőke bajuszú, igazi szláv típusnak hittük. Pedig nem az, hanem éppen ellenkezőleg. Sovány és magas, a válla kissé hajlott, mint azoké, akik sokat írnak, sokat olvasnak és közelről ráhajlanak az olvasmányaik vagy írásaik fölé. A haja egészen rövid és fölfelé kefélt. Vékony finom bajusza van, amely hosszan csüng le kétoldalt. És semmi szomorúság, semmi melankólia az arckifejezésében. A szeme élénken, vidáman csillogó, csupa kedv, — a piros, húsos ajkai mögül pedig egyre-másra elővillan ragyogóan fehér fogsora, amint mosolyra húzza a száját”.

A beszélgetést M. F. Andrejeva tolmácsolta: „Szerencsére kitűnő tolmácsunk akadt Gorkij nevének személyében, aki könnyedén, gyorsan követi ezt a kétnyelvű beszélgetést. Mialatt beszélek, Gorkij nagy figyelemmel kíséri, mintha az ajkaim mozdulataiból ki akarná találni, mit mondhatok. Néha sikerül is, de azért Gorkijné tolmácsolása nélkül aligha érthetnők meg egymást...”

Három fő témája alakul ki a beszélgetésnek. Az egyik az aktuális külpolitikai problémák. A tudósítót meglepi, hogy az író ennyire járatos ezekben a dolgokban és minden aprólékos részletet ismer. „Ő maga mondja, hogy irodalmon, művészetén kívül a külpolitika érdeklő leginkább. Ami bizonyára meglepő az Éjjeli menedékhely és az Orosz csavargók történetjének szerzője részéről. Ki gondolta volna, hogy ezt az erőteljes, szinte brutális természetet [? — F. I.] olyan apró szubtilitások érdeklik leginkább, aminőkkel a külpolitika szolgál...”

A másik téma természetesen az irodalom. A beszélgetések fonala a francia irodalom felé húzódik. „A francia irodalom, a modern francia filozófusok adja a kedves szellemi táplálékát és szinte kimeríthetetlen, amikor Gustave Lebon és Bergson magasztalja. Aztán a francia írókat emlegeti a rajongás hangján. És amikor mindezekre megjegyzem, hogy általában mint frankofobot emlegetik [célzás a „Gyönyörű Franciaország” c. pamfletjére, melyben élesen elítélte a forradalmat leverő cárizmusnak kölcsönt nyújtó francia kormányt — F. I.], mint egyik terjesztőjét a latin dekadenciának, Gorkij kifakad:

— Ezt a hitet is az amerikai revük terjesztették rólam. Az amerikai revük az én legkérelmezhetőbb ellenségeim”.

Ez a téma alkotja az interjú befejezését: a polgári sajtóban megjelenő hazug interjúk, melyekben olyan kijelentéseket adnak a szájába, melyeket ő sohase tett. „Ezeknek a revüknek köszönhetem, — mondja, ha ma mint reklámot hajszólo író emlegetnek, mert ezek a lapok egész sereg bizarr dolgot találnak ki a rovásomra, amiket aztán alig győzők cáfolni.” Elmeséli, hogy ekkor is éppen három ilyen revüt pörölt be azért, mert képtelennél képtelenebb dolgokat írtak róla, a szokásairól és meggyőződéséről. „És nem lehet olyan messze New York Capri szigetétől, hogy ezekért a hazugságokért elégtételt ne szerezzek magamnak” — fejezi be szavait az író.

V. Ö. a következő gondolattal zárja tudósítását: „Így cáfolt rá Gorkij a fényképre, a fényűző életmódjára, a frankofobiájára, a reklámhajhászására, szóval mindarra, amivel kapcsolatban legutóbb annyit emlegették. És az ember elgondolkozhat rajt, hogyha már a kortársainkról ennyiféle tévedésben vagyunk, hát még mekkora tévedések környékezik tudásunkban azokat, akik Periklés vagy Caesar kortársai voltak”.

Az interjú nyomán kirajzolódó Gorkij-kép több vonatkozásban pozitív módon vesz részt a burzsoá sajtókampány ideológiai következményeinek semlegesítésében. Mindenekelőtt egyértelmű az író közéleti érdeklődése. Árnyalt konklúziók levonására késztet a franciákról szóló passzus. Világosan kitűnik Gorkij éles szembenállása a szenzációhajhászásban semmiféle eszköztől vissza nem riadó polgári lapok eljárásával. Az interjú megtisztítja a magyar olvasó Gorkij-képét egy sor ráakódott, tőle idegen vonástól és ezzel hozzájárul ahhoz, hogy a Gorkij iránti érdeklődés a helyes, irodalmi mederbe térjen vissza és az elkövetkező néhány évben — az 1908—1909-es évek hullámvölgye után — ismét megszorodik a magyarul ismert, nyelvünkre lefordított Gorkij-művek száma és a közölteken belül az eddig ismertnél nagyobb mértékben kapnak helyet a forradalmi várakozást lehelő romantikus elbeszélések. [21]

Egy portré előtörténete

Nem az első, Gorkijjal találkozott magyarok között tartjuk számon Reschner Gyulát, viszont a kevés személyes találkozás ihlette magyar Gorkij-portré egyikének szerzőjét benne tisztelhetjük. [22]

Reschner Gyula 1891-ben született Gyimesbükkön. Élete aligha nevezhető mindennapinak. Hányatott sorsa elvitte Európa számos országába, az Altáj négy és félezer méteres csúcsaira, Észak-Afrika partjaira. 1913-ban készíti el első exlibriszét. 1914 novemberében orosz fogságba esik: hatéves nehéz, de egész életére és művészpályájára kiható, világszemléletét átformáló bolyongás kezdődik számára, előbb a cári, majd a forradalmi Oroszország földjén. A kijevi, moszkvai és vlagyimiri katonakórházakon át az acsinszki lágerebe viszik, ahonnan kalandos úton jut haza Er-

délybe. Emberi-művészi alakulását olyan személyiségekkel való ismeretség segít ezalatt, mint fogolytársa Gyóni Géza, a költő vagy Bazsenov professzor, aki Beilis védője volt a kijevi vérvádpörben. „Az „orosz évek” alatt jól megtanulja a nyelvet, a huszas években erdélyi lapok eredetiből készült Gorkij, Csehov és Avercsenkov fordításait közlik. Sok erdélyi napilap és folyóirat őrzi rajzait, karikatúráit. Móricz Zsigmondtól Pirandellóig, Rippl-Rónai Józseftől Victor Eftimiuig hírességek egész sorát rajzolta le. A Helikon egész írócsoportja — Tamási Áron, Makkai Sándor, Bartalis János, Berde Mária, Molter Károly, Dsida Jenő, Kós Károly és sokan mások — az ő pár vonással markánsan megrajzolt portréiban is tovább él. Kemény János „vadzseninek”, Tamási Áron „Reschner Vagabundusz”-nak nevezte, sok iróniával és még több szeretettel. Több mint száz, a Masereel-i iskolához tartozásra valló exlibrisze az erdélyi linómetszés eredeti hangú művészeire vall. [23]

Égész életén át hű maradt baloldali elkötelezettségéhez. Jóllehet kényerét hosszú időn át mint ipari grafikusnak kellett megkeresnie, meggyőződése, érzelmi kötődése végig a haladó mozgalmakhoz, a baloldali sajtóhoz fűzte. Csehi Gyula professzor 1971 júliusában beszélgetésünk során elmondotta, hogy Reschner Gyula mindig szívesen adott — önzetlenül, honoráriumra nem tartva igényt — baráti charge-okat, vagy ha kellett csípős politikai karikatúrákat a 30-as évek haladó erdélyi lapjainak. A már kilencedik évtizedébe lépett ősz művész a szocialista román állam részéről kiemelt nyugdíjban részesül.

Gorkijról szóló emlékezése, melyet a Függelékben közlünk, több szempontból is jelentős.

Az első és alapvető az, hogy ez az emlékezés hiteles. Az általa leírt időpontban Gorkij valóban járt nemcsak Kijevben, hanem kijevi katonai kórházakban is. [24] Emlékezése (amit szóban is megerősített és kiegészített 1971. júliusában Kolozsvárott lefolyt beszélgetésünk során) ennek a mozzanatnak a rögzítése. Hitelessé teszik a Reschnerben megmaradt portré-részletek, az író egy-egy jellegzetes gesztusának, szavának, akkori gondolkodásmódjára jellemző kérdésének felidézése is.

A másik figyelemre méltó mozzanat az, hogy rekonstruálja egy világháborús Gorkij-látogatás atmoszféráját: a zsúfolt katonakórházat, a foglyok hangulatát, az Oroszországba vetődött magyar művész impresszió-éhségét és felfokozott várakozását valami ismeretlen előtt (oroszul kezd tanulni, majd meg is tanul, annyira, hogy — még félszázad múltán is oroszul idézi Turgenyev, Tolsztoj fogságban elolvasott könyveinek a címeit), végül magának a (végső fokon villanásnyi, mindössze néhány percig tartó) látogatásnak alapvető benyomásait. (Nyilvánvalóan csupán ennek visszadását várhatjuk el a két évtized múltán megírt emlékezéstől és nem a szavak pontos felidézését).

A harmadik és legfontosabb az, hogy — ha két évtizedes késéssel is — leírja, hogy milyen személyes élményanyag nyomán keletkezett a kevés számú magyar Gorkij-portré egyike, az, amelyet a halálhír hatása alatt, felidézve a régi találkozást, néhány nap alatt linóba metszett és amelyet a kolozsvári Független Újság a következő számában le is közölt. [25]

Magyar hadifoglyok között?

Kézenfekvő okokból erősen megcsappan az első világháború éveiben az orosz irodalmi művek fordításainak, az orosz irodalommal foglalkozó írásoknak a száma. Ha korábban több százra rúgott e publikációk évi mennyisége, itt alig tucatnyiról lehet beszélni — legalábbis a KOZOSÁ—RADÓ bibliográfiája alapján. [26]

Ha általában ez az orosz irodalom (a katonai ellenfél nyelvén íródó művek) sorsa, fokozottan az agyonhallgatás a hivatalos magyar sajtó tendenciája azzal a Gorkijjal szemben, akiről már az 1905-ös forradalom nyomán, különösen pedig *Az anya* egyértelműen szocialista elkötelezettsége miatt nyilvánvaló, hogy kettős ellensége a Tisza Istvánok Magyarországnak. Két évtizeddel ezelőtt — az akkor rendelkezésre álló anyagok alapján — joggal írta KOMLÓS ALADÁR: „1914—17-ig egyetlen műve sem jelenhetett meg Magyarországon és cikket sem írhattak róla”. [27]

A fővárosi és vidéki sajtó vizsgálata azonban már eddig is nem kevés olyan adatot hozott felszínre, aminek alapján kimondhatjuk: a tendencia tudatossága mellett sem volt olyan teljes és néma ez a hallgatás Gorkij körül, mint eddig hittük, mert tevékenységéről, életéről, ekkor születő főbb műveiről — ha szórványos adatokból is — tudomást szerzett a magyar átlagolvasó. 1914 közepe és 1918 vége között saját kutatásaink féltucatnyi Gorkij-fordítást mutattak ki. [28]

A róla szóló írások javarésze apró, informatív hír, hiteles tudósítás. [29] Fel kell azonban figyelni néhányra, amely — az „átutazáshoz” hasonlóan — évek, sőt évtizedek múltán „feltámad” és a „korabeli dokumentumra” való támaszkodás erejét-hitelét kölcsönzi bizonyos, Gorkij magyar kapcsolatait tárgyaló írásoknak.

I. A sajtó egy részét egy rövid hét alatt körülfutotta 1915 januárjában az a hír, hogy Gorkij egy moszkvai kórházban magyar sebesülteket látogat és orosz nyelvű könyvekkel látja el őket (28/a). A felszabadulás utáni Gorkij-kutatás néhány publikációjába ez így is került be [28/b], ezért nem kell csodálkoznunk, hogy az író centenáriumára kiadott összefoglaló bibliográfia Gorkij és a magyarok c. rovatában ez a következő, már lényegesen messzebb menő összefüggésben szerepel: „A háború alatt magyar hadifoglyokat látogat, magyar és orosz nyelvű könyvekkel látja el őket, ugyanúgy cselekszik, ahogyan Magyarországon Móricz Zsigmond az orosz hadifoglyokkal”. [30]

Az úgy „genezisének” kutatása során sikerült eljutni az ősforrásig, az Arad és vidéke 1915. január 8-i számában megjelent „Gorkij és az aradi tisz” c. írásig. A lap egy állítólag Moszkvából jött levelet közölt, melyet L. Sz. dr. nagyhalmágyi (Arad megye) ügyvéd írt barátjának, K. J. aradi hadnagynak. Az ügyvéd, mint leírja, a moszkvai nemzeti színház díszlettárából átalakított csapatkórházban fekszik súlyosabb természetű sebesülésével. „A kórház Gorkij Makszimnak a személyes felügyelete alatt áll és a nagy író mindennap meglátogatja a betegeket: mindannyiok számára van egy-egy vigasztaló szava”. Itt — olvassuk a levélben — „abba az igazán ritka és igazán nagyszerű helyzetbe kerültem, hogy naponként érintkezhetem Gorkij Makszimmal, akit különben munkáiból már régen ismerek”. „Levelem célja ... az, hogy Gorkijról írjak, akinek az egyénisége iránt, már eltekintve írói mivoltától is, a legnagyobb rajongással viseltetek”.

A témánkat érintő részt pontosan idézem:

„Naponként bejárt egy igen egyszerű ember a kórterembe, minden ágynál megállott néhány percre és részvétlenül nézte a betegeket, egyébként szólan volt, csak arcáról rítt le valami különös jószág és sugárzott az értelemről. Egyszer, amikor ez az ember, akit akkor már háromszor láttam, eltávozott, az ápolónőm így szólott hozzám németül:

- Tudja, ki volt ez az úr?
- Nem, — feleltem.
- Gorkij Makszim!

Végtelenül sajnáltam, hogy nem üdvözöltem melegebben, de ápolónőm megnyugtatót: nagynevű vendégünk mindennapos. Alig vártam a pillanatot, hogy ismét szemtől-szembe láthassam. Másnap, harmadnap ismét ellátogatott. Egy napon az ápolónők tudatták, hogy Gorkij előadást fog tartani. Az egyik nagyteremben gyűltek össze mintegy ötvenen, azok, akiknek egészségi állapotuk megengedte, hogy elhagyva betegágyukat, részt vegyenek az előadáson.

Néhány percnyi várakozás után lépett be Gorkij a kórház főorvosának kalauzolása mellett a terembe és helyet foglalt egy asztalnál. A főorvos vezette be az előadást néhány szóval, majd azután Gorkij kezdett beszélni.

Igen szépen beszélt, egy-egy mondatot meg is értettem (ő tudvalevőleg csak oroszul tudó), majd a főorvos németre is lefordította, hogy a német és osztrák-magyar tisztiek is megérthessék. A beszéd tartalma az emberi szolidaritás volt, hogy el kell jönni annak az időnek, amikor elkövetkezik a népek testvériesülése.

Az előadás végén többeket kitüntetett megszólításával és köztük engemet is.

— Jobban érzi magát? — kérdezte tőlem.

— Igen, köszönöm szíves kérdését, — feleltem, — jobban.

A tolmács a főorvos volt.

— Hová való? — kérdezte.

— Magyarországra.

Azután igen szeretetreméltóan mondta, hogy csak nyugodtan tűrjem sorsomat, mert nemsokára vége lesz a háborúnak és ismét otthon leszek.

Azután kezet fogott velem és a főorvossal eltávozott.

Harmadnapra egy ápoló dískötéses könyvet kézbesített nekem. Lapozgatni kezdtem a szép kiállítású könyvet, melynek második oldalán három cirill betűs szó után ez a név állott: Maxim Gorkij.

Apolónóm németül elmondotta, hogy a könyv a nagy írónak Az anya c. könyve, a két szó pedig, ami dedikációként elé van írva oroszul: Jöjjön el a te országod.

Ezek az epizódok egész életemben emlékezetes maradnak a számomra”.

Eddig az idézet a teljesen naiv, de a beavatatlanok számára hitelesség látszatát felkeltő levélből.

Talán nem is az első pillantásra szembetűnő ellentmondások az érdekesek (ilyen is van jócskán: pl. levélírónk súlyos sebesülése ellenére azok között van, akiknek „egészségi állapotuk megengedte, hogy elhagyva betegágyukat, részt vegyenek az előadáson”, mely egy másik teremben volt: a félszáznyi résztvevő közül éppen öt tünteti ki dedikált könyvének küldésével; a dedikálás terjedelme előbb három szó, majd már csak kettő, jóllehet az idézett Miatyánk-mondatot oroszul-ószlávul is négy szóval fejezik ki stb.). Fontosabb azoknak az érdemi naivitásoknak a kiemelése, melyek csak a kisvárosi ügyvéd képzetében jellemezhetők a nagy író, viszont egész reális valójától idegenek. Ilyen az a mozzanat, hogy szótlánul járja a körtermeket, csupán részvétteljesen nézi a betegeket, (vö. fentebb: „mindannyiok számára van egy-egy vigasztaló szava”) sorsa türésére biztatja levélírónk, Miatyánk-idézzel dedikálja — éppen a legforradalmibb művét, amely egyébként Oroszországban még akkor is be van tiltva. A legnaivabb körülmény természetesen az, hogy a nem egészen egy éve politikai amnesztiával hazatért forradalmár író csak egyszerűen hagyják sétálni a katonakórházakban és a háború első évében lehetővé teszik számára, hogy hatósági segédlettel (a főorvos kalauzolása mellett) pacifista beszédeket mondjon katonák és hadifoglyok előtt.

Végső fokon misztifikációval van dolgunk. Feltételezhető, hogy a levél valóban Moszkvából jött a nevezett L. Sz.-től (személye aligha lehet kitalált: a megyeszékhelyen megjelent lap közli itthoni lakhelyét, monogramját és foglalkozását). Moszkvában ekkor minden elképzelhető helyen szükségkórházakat állítottak fel, valószínűleg volt ilyen a jelzett színház díszletraktárában is. (Bár „nemzeti” színház természetesen Moszkvában egy nem volt: ilyen szerepet az ún. Kis (Malij) színház és a Sztanyiszlavszkij alapította Művész Színház (MHT) töltött (és tölt) be.) Itt fekvő hadnagynk is tudomást szerzett arról, hogy november közepén Moszkvában jártában Gorkij részt vett a Művész színház stúdióelőadásán [31]. Ha már ilyen nevezetes helyre került fogsága és sebesülése „jóvóltából” és „hallótávolságba” a neves írótól, érthető emberi gyöngeségként kezelhetjük, hogy a „messzi távolba” küldött életjelében némi transzformációt eszközölve egy csomóba bogozza a színházat, a színházban gyakor (úgy tíz évvel azelőtt, amikor öt év alatt írt öt darabját mind ebben a szín-

házban mutatták be) valóban mindennapos Gorkijt és az otthoni barátait azzal örvendeztetni meg, hogy „a háború vérzivatarában” nemcsak hogy élve maradt, hanem még ilyen nagy emberekkel is összehozta a sors, hogy — mint a lap írja — „Gorkijjal való érintkezésének szinte irodalomtörténetileg érdekes epizódjáról” is beszámolhat. [32]

Azt nem lehet elvitatni, hogy e végső fokon személyes becsvágy indította szép mese az itthoni sajtóban objektíve a Gorkij iránti szimpátiát erősítette és — természetesen nem akarjuk hipertrofizálni a kicsengését — a háború kellős közepén némi pacifista hangulatot is hintett. [33]

2. Az orosz fogságba esett félmilliónyi magyar közül százezren fogtak fegyvert az első proletárállam védelmében. Közülük viszonylag sokan kerültek a legkülönbözőbb kapcsolatba a forradalom vezetőivel, kimagasló hadvezéreivel. Ismeretes legalább 15 olyan magyar internationalista, aki pl. Leninnel volt személyes kapcsolatban különböző minőségben.

Abból, akiről most szó lesz, internacionalista harcos — legalábbis forrásunk szerint — nem lett, csupán a távoli Szibériába került fogolytáborba. Viszont mivel néhány évvel ezelőtt — már az írás címében — egy egész megye olvasó közönségét úgy tájékoztatta a kellő utánanézészt már feladatkorén kívül állónak tekintő újságíró, hogy emberünk „Gorkijjal találkozott” és ez a cikk a sajtó-figyelőszolgálat révén — tudomásunk szerint a fentebb idézett Klapoc György-féle interjúval együtt — eljutott az íróra vonatkozó mindenféle emlékezést érthető teljességgel gyűjtő moszkvai Gorkij-múzeumba és ott az egzakt dokumentumok között foglal helyet, foglalkozni vele szükségesnek látszik, legalább néhány mozzanat erejéig.

A Szolnok megyei lap a Gorkij-centenárium utáni hónapokban adott hírt arról, hogy a jászberényi fiúkollégium honismereti szakköre „felkutatott az ismeretlenség-ből” egy embert, aki „személyes élményein keresztül idézhette fel nekik a nagy író” [34].

A szakkör centenáris ünnepségén így mesélte el az állítólagos találkozást Forgács Gábor jászjákóhalmi tsz-nyugdíjas, aki 1915. március 22-én esett fogságba:

„Sokadmagammal Szibériába vittek. Egy ideig lágerben voltuk, aztán néhányadmagammal a csitai börtönbe kerültünk dolgozni. Így aztán szabadon járhattunk a városban is. Egyszer egy ismerősömmel találkoztam beszéltem meg az állomás előtti téren. Amint odaérek, látom ám, hogy nagyon sokan mennek be az állomásra. Kérdeztem az asszonyokat, hova sietnek?

— Itt utazik keresztül Gorkij — mondta az egyik. — Ő a legnagyobb orosz író.

Gondoltam magamban, csak megnézem én is, ha olyan nagy. — Bejött a vonat és leszáll arról egy nálam alacsonyabb, idős ember, fehér bajusszal, bundában, perzsagallérral, kucsmával. Akkor jöttem én rá, hogy nem a termete nagy, hanem a tudása. Tolakodott felé a tömeg, én is furakodtam velük. Egyszer csak ott álltam a nagy ember előtt. Gondoltam magamban, nekem is illik köszönteni.

— Jó egészséget, szerencsés utat kívánok — szóltam.

Gorkij kezét nyújtott és ezt mondta:

— Ki vagy?

— Hadifogoly.

— Milyen?

— Magyar.

Amikor ezt kimondtam, mind a két kezével megfogta a kezem és azt mondta: köszönöm, fiam, neked is minden jót. A tömeg tovább sodort, de még láttam, hogy utánam néz. Úgy nézett rám, hogy igen-igen jó érzésem támadt. Még aznap elmeséltem az egyik fogolytársamnak, aki orvos volt. Az azt mondta: szerencséd volt, hogy találkozhattál vele. Pillanat volt, igaz, ez a találkozás, de én nem felejtettem el és nem felejttem el soha.”

Az újságíró naivitásáról már szoltunk. Az idős memoarista jószándékához sem fér a legcsekélyebb kétség sem. Szavainak (pontosabban: mondanivalója lényegének, a találkozás tényének) hitelét csupán az az „apróság” rontja le, hogy — minden idevonatkozó dokumentum és az összes ilyen dokumentumokat pontosan összegező Letopisz... tanúsága szerint — Gorkij sohasem volt Szibériában.

És még egy megjegyzés — arról, hogy az eddig idézett három emlékező hogyan idéz fel egy olyan, nemcsak objektívnek tűnő, de valóban objektív és leginkább maradandóan megőrződő mozzanatot, mint Gorkij külseje. Klapac Györgyben erős testalkatú, rövid szakállas férfiként él, Forgács Gáborban pedig mint nála alacsonyabb (?), fehér bajuszú idős ember (az író akkor kb. 50 éves lehetett volna). A két leírásban csupán a mindkettő által hangsúlyozott, az összes portrékon is legszembe-tűnőbb bajusz a közös, viszont lényeges jegyekkel tér el mindkettő a közismert, festők és grafikusok tucatjai által megörökített Gorkij-termettől, Gorkij-arctól. A fentebb felhozott „elemi” cáfolatokhoz ezekre a mozzanatokra csupán mint szerény lélektan- adalékokra van szükség.

Reschner György emlékezését nemcsak az időpont és a színhely kimutatható „egybeesése” teszi a valószínűségen jóval túlmenően hitelessé, hanem a jószemű művészen hosszú időre rögződött portré is.

Találkozások a forradalomban

Két, utolsó emlékezésünk hiteles, történelmi, közéleti személyiségek tollából valók, a szövegek számos olyan reáliát tartalmaznak, melyek a találkozások tényét kétségtelenné teszik.

Mindkét írás — jóval másfél évtizeddel Reschner Gyula emlékezése előtt — a kolozsvári Napkeletben jelent meg. E folyóirat szerkesztői a polgári progresszió több-féle árnyalatát képviselték és helyet adtak az erdélyi szellemi élet kialakítására törekvő baloldali íróknak is [33]. Ezzel a Napkelet is része lett annak a — Botka Ferenc találó kifejezésével — „demokratikus karéjnak”, mely Magyarország körül létrejött és — témánk szempontjából most ezt emeljük ki — az egyre inkább megerősödő szovjet kultúra kisugárzását közvetítette. [36]

Az egyik szerzője Aradi (író nevén Erdélyi) Viktor a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, a századfordulótól az első világháború végéig a radikális értelmiség baloldali csoportjához tartozik. [37] 1883-ban született az Arad megyei Pankotán. Déván és Temesváron végzi a reáliskolát, majd a pesti egyetemen geológus és közben a Társadalomtudományi Társaság tagja lesz. Geológiai kutatásai során ismerkedik meg az erdélyi bányászok életkörülményeivel, erről számos tudományos értékű írást közöl a Világ és a Népszava hasábjain. 1908—1909. években haladó pesti lapok, valamint a moszkvai Russzkoje szlovo és a prágai Lidove noviny közli harcos publicisztikai írásait. Legnagyobb csatája a máramarosi rutén parasztlak ún. skizmapöre, melyről 130 cikket és egy könyvet ír. E korszakban legfőbb küzdőtere a nemzeti elnyomás elleni harc. A háború alatt fogságba esik. Levelezni kezd baloldali ismerőseivel, a cári rendőrség ezt leleplezi és Aradit a Péter-Pál erődbe zárja, majd Északra internálja. A forradalom szabadítja ki. Bekapcsolódik a hadifoglyok internacionalista mozgalmába, de ellentétbe kerül vezetőivel, ezért hazatér. Erdélyben telepedik le, s itt a kommunista párt forradalmi háborúellenes, antifasiszta küzdelmét szolgálja, jelentős szerepet tölt be, a haladó szellemű nemzetközi irodalom romániai közvetítésében. Maga is fordít oroszról is és a Jövő társadalmá c. lapjában a szovjet irodalom új jelenségeiről frissen ad hírt az erdélyi magyarságnak. A harmincas évek elején a Szovjetunióba emigrált. 1937-ben a törvénytelen ségek áldozata lett. [38]

Faludi Iván a Ma körében indul. [39] Orosz fogságban lefordítja Tolsztoj több jelenetét („Ő az oka mindennek”, „A háború”), melyeket majd a huszas évek elején különböző munkásszínpadokon mutatnak be. [40] Hazatérése után az új orosz iro-

dalmi törekvések aktív ismertetője lesz. 1918—19-es írásaiból „Gorkij és Lenin” c. cikkét Gorkij-fordítását és L. Andrejev Az ember élete c. drámájának bemutatójára írt kritikáját emeljük ki. [41—43] A Tanácsköztársaság leverése után emigrál. A leggyümölcsözőbb — szempontunkból — éppen ez a korszaka: tucatnyi baloldali magyar orgánumban (Csehszlovákia, Románia, Németország, Franciaország) ismerteti az orosz színpad forradalmát, az új orosz regényt és széles körű fordítói tevékenységet folytat. Ez utóbbiból különösen jelentős Dosztojevszkij és Tolsztoj elbeszéléseinek, valamint Blok prózájának átültetése. Az elsők között fordít Panfjorov hatalmas kolhoz-eposzából — már moszkvai emigránsként. 1937 óta Svédországban él. [44]

Közös e két emlékezésben, hogy a legellentmondásosabb korszakban, a forradalom eszmei tépelődéseinek hónapjaiban mutatja Gorkijt és — a megírás időpontja (a 20-as évek eleje) európai hangulatait tükrözve — a korábbi szocialista Gorkij-képhez képest jobbra negatív vagy legalábbis azzal disszonáns elemek dominálnak benne.

Annak a Gorkijnak a képe lép elénk ezekből az emlékezésekből, akiről — az 1920-as Esztendő-ben közölt naplótöredékei kapcsán — Kardos László ezt írja Tóth Árpád-monográfiájában:

„Szerzőjük — amellett, hogy lényegileg proletárforradalmi lelkületről tesz tanúbizonyságot — a forradalom tumultuózus és kaotikus, véres és megrendítő jeleneteiből fakadt riadt érzéseinek, háborgó kételyeinek ad hangot”. [44/a]

A közösnél azonban lényegesen több az elütő vonás a két emlékezésben. Erdélyi a polgárháborús Moszkva levegőjét rajzolja meg néhány fontos vonással, Faludi főként a belső, eszmei mozzanatok felvázolására koncentrálna. Erdélyi egyetlen találkozást ír le, ott is elsősorban a Gorkij-beszéd keltette saját benyomásait rögzíti. Faludi ezzel szemben egy evolúciós vonalat kísérel meg húzni személyes élményei nyomán. Erdélyi csupán — csaknem véletlen — szem- és fültanúja egy esti kocsmai beszélgetésnek. Faludi maga is tesz fel kérdéseket s a szöveg alapján ítélve személyesen is ismerőse Gorkijnak. Erdélyi a fogságból hazafelé jövet, mintegy kívülről pillant be az akkori gorkiji eszmevilág problémáiba. Faludi viszont egy folyamat részeseként szélesebb összefüggésekbe tudja beleágyazni az általa kiemelt nézeteket. Végső fokon Erdélyinél több a literális, emocionális elem, míg Faludinál egy ideológiai aspektus szelektálja a felidézendő mozzanatokot.

Jellemző a koncepció- és stílusbeli másféleségre a két emlékezés kétfajta befejezése:

„A züllött ember, — idézi Erdélyi Viktor Gorkij szavait, — a züllött embernek van egy nagy előnye a többi felett. A züllött ember elvesztette elítéléteit, levetkőztette principiumait, a züllött emberben intenzíven él az ember. Ezért kifogyhatatlan kincsesára a kutatóknak a züllött ember.

... Az idő későre járt, Moszkvában nem tanácsos későn járn, haza mentünk. A csajnaja ajtaja előtt Gorkij Makszim karonfogta az egyik társát, — ahogy mondták, egy kocsi, aki visszakészül falujába és beszélgetve, hosszú léptekkel mentek a külső perifériák felé. A mi utunk más felé vezetett. Nem zavartuk Gorkijt, búcsúzás nélkül indultunk a belváros felé.

A közeli sarokról még egyszer visszanéztem. Gorkij meggörnyedve lassú léptekkel haladt a köd felé és szorosan karon fogta társát, aki széles mozdulatokkal magyarázott neki valamit”.

Faludi a következőképpen zárja írását;

„Késő. Tarnopolt nyomon követi Breszt-Litovszk. Hoffmann tábornok kardjával rácsap az asztalra, amelynél Oroszország sorsa fölött határoznak. Ez a gesztus egy táborba kergeti a bolsevikiket és Gorkijt. Ettől a perctől fogva fegyvertársa Gorkij Leninnek ... Ettől fogva dolgozik az egész proletárság érdekében, amely őt mint vitás embert, régóta szellemi vezérnek tartja.

Orosz újságok hírl: hozzák, hogy beteg, pihenésre van szüksége. De Gorkij nem akar pihenni. Sokat, nagyon sokat kell dolgoznia, amíg valahogyan megelégszik azzal, amit alkotott.

Gorkij dolgozik. Talán még mindig azt hitte, hogy „a vér magában véve nem elegendő” ...

Nem ignorálható körülmény a két emlékezés értékelésénél az, hogy ezek nem a klasszikus értelemben vett memoárok (mint — hitelességüktől ezúttal függetlenül

— valamennyi eddig idézett): nem utólag, a halott íróra emlékezve íródtak, hanem a vitatkozó kortárs szemével látnak.

Faludi későbbi írásaiban is lényeges gondolati funkciót tölt be Gorkij életműve, írói magatartása. A legteljesebben Az új orosz regény c. tanulmányában nyerünk képet erről, ahol számos, az új forradalmi irodalom fejlődésének lényegére mutató megjegyzést lelünk. Egyetlen részletet idézünk innen:

„Alig produkált valamit a három nehéz esztendő alatt Makszim Gorkij, a modern proletár-irodalom első nagy embere. A központi könyvkiadás felelős irányítómunkája nehezedik vállára, úgy, hogy ma inkább a mások irodalmi munkásságát szemléli kritikus szemüvegén át.

De ha nem is alkot ma annyit, mint a száműzetés napjaiban, mégis őt kell a regényirodalom *tartalmi* megteremtőjének tekintenünk. Amit az „Egy mihaszna ember életében” elmesélt vagy az „Idegenek között” meglátott, az ma is mintája és kiindulása a proletáriradalomnak. *Formailag* azonban nem Gorkijt, hanem a XIX. századbeli Tolsztojt követik Oroszország írói. Amit Tolsztoj élete első felében alkotott, abban szemet szúr a francia finomságokon nevelődött műgond. A Kozákok írója még ismeri a regényírók régi egyszeregyét; de később a Hamis bankó írója már hozzá szokik a balladaszerű, szaggatott rövidséghez.

A mai orosz regény balladaszerű szaggatottsága tehát a jasznaja-poljanai aggastyán iskolájára utal, bár közvetlen hatást nem tudunk kimutatni. A regényírók javarésze munkássorból küzdötte fel magát s az írói pálya nem válhatott kitanult emsterségévé a Gorkij pályatársainak. Az élet, a forradalmi események és az osztályharc ezer változata lesz a tanítómesterük és ezért találkoznak itt a Gorkij *tartalmi* irányával”.

Egész életén végigvonuló Gorkij-impressziójának kései lecsapódásaként említjük meg Faludinak már Svédországban írt könyvét, melyben — ha a polgári szovjet irodalom-képen át is — a svéd olvasó számára nyújt fogódzót a nagy orosz író életművében való eligazodáshoz. [46]

Erdélyi Viktornál még két ez évi másik írásában is találkozunk Gorkijjal. Az elsőben az írónak Tolsztojról szóló, Pétervárot kiadott emlékezéseit ismertetve (és saját

Reschner Gyula: Gorkij. Linómetszet; 1936. Független Újság (Kolozsvár), 1936. jún. 26

fordításban be is mutatva három fontos részletet) keserűen jegyzi meg a királyi Románia viszonyaira utalva: „A legjobb ismertetés természetesen a mű lefordítása volna. De ki fordíthat ma Gorkijt? Ki ad hozzá papírost? Ma?” [47] Néhány számmal később a folyóirat körkérdésére válaszolva a szociálisan elkötelezett irodalom mellett száll síkra: „Gorkij Makszimmal vallom: az író feladata leszállni az emberi tenger fenekére és felszínre hozni az iszapból a kagylót, melynek belsejében az igazgyöngy rejlik. Az a gyöngy ott keletkezik, ahol a kagyló puha testén seb támadt”. [48]

4. Dolgozatunk elején már előre „kimagyarázkodtunk” néhány idézőjelet érdeklő magyar Gorkij-találkozást illetően. A tudományos Gorkij-irodalomban természetesen nem lehet a továbbiakban helye a Klapec és Forgács-történeteknek. Felbukkanásuk azonban mégis jellemző egy vonatkozásban: abban a pszichológiai attitűdben, amelyben a *legendák* születnek.

Ezek a jóindulatú hárijánosok ugyanabba a sorba helyezhetők el, amelyben a múlt században a fehéregyházi síkon életbenmaradt és Szibériai ölbányában robotoló Petőfi századfordulóig eléledája vagy korunkban a magyar Lenin-legendák keletkeztek. [49]

Ezekkel kapcsolatban Békés István szellemes megjegyzésével értünk egyet: „A vágy a gondolat szülője. Szép lett volna a Lenin-legenda. Olyan szép, hogy nem is lehet igaz. [50]

FÜGGELÉK

Reschner Gyula: TALÁLKOZÁSOM GORKIJJAL

Törödéek egy hadifogoly naplójából

A tüzérségi laktanyában berendezett kórházból átszállítottak a Prozorovszkaja Basnya vár-
toronyban elhelyezett járványkórházba. Különös épület volt ez a Hmelnickij Bogdán idejében,
1653-ban emelt erőd. Csak egyetlen bejárata volt a tágas udvarra, ahová szüntelenül özönlöttek a
betegekkel, sebesültekkel zsúfolásig megrakott vöröskeresztes csokik. Átható szag töltötte be a zárt
területet. Az udvarról két lépcsőfeljáró vitt a második emeleten levő termekbe, ahogyan az oroszok
nevezik: palátákba. Ezek a termek olyan összefüggő sort alkottak, hogyha valaki elindult az elsőből,
tizennégy helyiségen keresztül visszajutott ugyanoda. A palátkák végén volt elhelyezve a műtőterem,
ahol éjjel-nappal dolgoztak az orvosok és a fiatal csinos szesztrák, betegápolónővérek. Az udvaron
uralkodó büzt, a kellemesebb kloroform, éter és jodoform szaga váltotta fel és belekeveredett egy kis
kölnivízillat is. A második számú paláta egyik átjárója mellett helyeztek el. Voltak itt tífuszosok,
kolerások, orbáncosok, de vérhasban szenvedett a legtöbb beteg, soknak ráadásul nehéz sebesülése
is volt. A helyiség huszonkét betege közül nyolcan voltunk hadifoglyok. Egy közel két méter ma-
gas bosnyáknak rendkívül súlyos az állapota. Oldalról kapott fejlődés következtében megvakult és
amellett hastífusza is van. Delíriumában egyszer ki akart ugrani az utcára, de nagynehezen lefogták
és azóta állandóan egy ápolónő meg egy szesztra tartózkodik közelében. Az időt nagybárára tanulással
töltöm, lázasan böngésem az orosz nyelv titkát. Megvásároltam a „Vesz mir” és a „Szolnce Rosz-
szii” szépirodalmi folyóiratok legfrissebb számait, ezekből betűrendes szótárt készítek a Petrov-féle
orosz-német nyelvtan segítségével. Amint belefáradtam ebbe a munkába, másba kezdek. A harc-
térről megmaradt tábori levelezőlapokra ceruzavázlatokat készítek a környezetemről. Vérhasam
múlófélben van, hőmérsékletem 37,8, cseppet sem fáraszt a munka. Izgatnak az új körülmények és
lehetőségek, amelyek rám várnak a cári birodalomban. A kórteremben tartózkodó szesztra odajön
hozzám és figyelmeztet, hogy árt a túlfeszített szellemi munka. Beszélgetésbe kezd, meglepően ma-
gas műveltségű nő; akkor tudtam meg tőle, hogy legtöbb orosz városi lány elvégzi a gimnáziumot,
akár kereseti pályára lép, akár nem. Többek között hírül adja, hogy ma délután érdekes vendégünk
lesz, meglátogatja a kórházat Gorkij Maxim, a nagy orosz író, akinek csak a múlt évben engedte
meg a cár a hazatérést Capri szigetéről, száműzetésben töltött hét év múltán. Dél előtt tizenegy órakor
szokott befejeződni az ebéd, utána lassan telnek a percek, lázas várakozásban. A „Rjecs” című
napilapot olvasom szótáram segítségével, majd rajzolgatni kezdek. Délután négy óra tájban ide-
gesség támad az ápolónők között, belép a főszeztra és jelzi Gorkij jövetelét. Nagyon érdekelt ez az
ember: 1892-ig, amíg első regénye meg nem jelent, csizmadiainas, hajómosó, pék, vándorszínész,
ügyvédi írnok és csavargó volt. Hisz én is megjártam hasonló életállomásokat. Az elnyomottak nagy
pártfogójának szalás, egyenes alakja nemsokára megjelent a szemben levő ajtó keretében. Rövid

időre megállott és körüljáratta kutató tekintetét a teremben. Hiszen láttam őt pár nappal ezelőtt a Dnyeper-hídnál, midőn kozák kísérettel átszállítottak bennünket ebbe a kórházba. A járókelők közül többen ajándékokat és pénzt osztogattak a hadifoglyok között, amiért a kozákok kancsukával ütlegetni kezdték a jószívú ukránokat és zsidókat. Most egyszerű, sötétszürke vasalatlan ruhát viselt, széles vállai egyenesek és vízszintesek voltak. Végigjárta az ágyakat, az oroszokkal beszélgetett egy-két mondatot. Megkérdezte tőlük, hová valók, vannak-e hozzátartozói: Egyiküknek azt a kérdést tette fel, milyen a háború. A kérdező, egy tagbaszakadt szibériai muzsik, csak annyit mondott: — Nyeharasó, ami annyit jelent, hogy nem jó. Az ágyamnál megállott és leolvasta nevemet a fejtabláról.

— Was sind sie? — kérdezte rossz német kiejtéssel.

— Ein ugarischer Grafiker. — válaszoltam.

— Was arbeiten?...

Elővettem a harctéren készített rajzaimat, a lövészárkok életét igyekeztem a lehető legtárgyilagósbabban visszaadni bennük, gránátsapás, szanaszét repülő végtagok, csontig lefogyott emberek, csakúgy lötyögött rajtuk a katonaruha.

— Prekrasno! — önkéntelenül oroszul ejtette ki, hogy szép. Persze rögtön följánlottam, hogy válasszon ki közülük néhányat; három darabot el is fogadott.

— Milyen rangja volt? — folytatódott a beszéd.

— Semmilyen. Sohasem voltam barátja a katonaság intézményének, nem is törtettem rang után.

— Mit szól a háborúhoz?

— Szerény véleményem az, hogy mindenkinek joga van természetes halállal meghalni, — válaszoltam.

— Magukat magyarokat innen Szibériába viszik felgyógyulásuk után, de ne féljen, ott sokkal szabadabban fognak élni. Visszakerülnek ósházájuk közelébe. Ázsia különösen a művészlelkű emberre termékenyítő hatással lesz.

Ezek után kértem, engedje meg, hogy lerajzoljam. Négy perc alatt elkészültem a vázlatos rajzzal. Búcsúzott is már s a sebesült hadifoglyok és orosz katonák ágyaikon felkényökölve néztek vállas alakja után.

Pásztortűz 1936. 324. o.

JEGYZETEK

[1] Részletesen szól Pintérről WALDAFFEL JÓZSEF Gorkij és Madách c. könyvéből. (Írói-műfordítói tevékenységéről volt hallgatónk Malek József állított össze szakdolgozatot.)

[2] LENGYEL BÉLA, Magyar vonatkozások Gorkij leveleiben. Fil. Közl. 1960, 1:231—2; Derkovits és Gorkij. uo. 232—4; Gorkij rejtélyes magyar ismerőse (Boldog Balázs). Népszabadság, 1961. jún. 10; Gorkij és a magyarok. Népszabadság, 1968. márc. 28.

[3] DARVAS ISTVÁN, Megismerkedésem Makszim Gorkijjal. Irodalomtörténet (1960) 4:337—45.

[4] Gorkij Magyarországon. Bp. é. n. [1951?] 17.

[5] егдѣ Эмиль Балецкий, Несколько данных о русско-венгерских литературных взаимоотношениях. Максим Горький и венгры. Études Slaves et Roumaines, I (1948):2.5—224.

[6] FENYVESI ISTVÁN, Járt-e Gorkij Magyarországon? Szegedi Tanárk. Főisk. Tud. Közl. 1964:131—7.

[7] A. E. (=Ady Endre), Kényszerű inkognitók Magyarországon. Budapesti Napló 1907. szept. 29.

[8] Az ott felsoroltakon kívül átveszi december 1-i számában pl. a Szeged és Vidéke, a Nagyváradai Napló is. Igaz, ez utóbbi szerint Brassóból Romániába megy majd, ami kizárólag azért érdekes, mivel így módon e lap azt ismeri be, hogy írónk a nagyváradai lapok tudomása nélkül robogott (volna) át városukon.

[9] Gorkij Maxim Brassóban. Brassói Lapok 1909. dec. 3.

[10] Itt említjük meg, hogy amint erről 1971. júliusában a helyszínen is meggyőződhattünk, (ahol persze a helyi múlt kutatói mit sem tudnak erről az évtizedek homálya fedte „szenczációról”) a harmadik brassói.lap, a román Gazeta Transilvanei egyetlen sort sem közölt az egészről.

[11] Valamennyi kompetens (román és szovjet) kutató egybehangzóan szögezi le, hogy Gorkij sohasem volt Romániában. Шоптерян, В., Из истории восприятия творчества И. Горького в Румынии. Romanoslavica, 1963. 361—85;

Думитру Копилин, Борьба мнений вокруг Горького в Румынии. Русско-румынские литературные связи второй половины XIX — начала XX. в. «Наука», М. 1964. 274—97.; Кожевников, Ю. М., Горький в Румынии. Горьковские чтения. М. 1959.; Панцир, Д. Т.,

M. Горький и румынская литература. Вопросы русской литературы, I (7) Изд. Львовского университета, 1968. 77.

[12] Néhány oldallal előbb pedig nagyjából Lynkeusz színvonalán álló elmélkedést lelünk arról, hogy milyen „pálfordulás”, „hitehagyottság”, „eretnység” lehet az oka kizárásának, hogy miféle eszméket taníthatott a capri iskolában. Jellemző zárómozzanatként tér vissza a már néhány éve „hagyományos” fogás: lehet, hogy mindez csupán reklámötlet: „Az sincs kizárva — ő van olyan szocialista — hogy maga rendezte az egész ügyet. Hja, az élet nehéz, még Gorkijnak is nehéz és így megesik, hogy ki kell magát dobátnia az ügyes-bajos embernek a szervezetből, hogy aztán megint beiratkozzék”. (A kizárt Gorkij. Uo.) A Hét gunyoros glosszája is ezt a polgári sajtó által előszeretettel emlegetett önreklámozási-motívumot véli tudni a sajtó jóvoltából „örök bolyongásra kárhoztatott” „új Ahasvér” végtelenségig összekuszálódott históriája mögött. Hol van Gorkij? A Hét 1909. II. k. 50. sz. dec. 12: 821.

[13] Mese a hazug csizről és az igazmondó harkályról. Budapesti Napló nov. 27; Lóvásár. uo. dec. 3; A vásáron, Szegedi Híradó dec. 4; Az élet előtt. uo. dec. 12; Lóvásár. Torontál (Nagybecskerekek), dec. 16.

[14] Két évvel korábban egy esztendő alatt két Tolsztoj-misztifikációra is sor került Magyarországon. Az egyik egy túrócszentmártoni szlovák lap nyomán vélte ismerni az író véleményét. (Tolsztoj a magyar kultúráról, Budapesti Hírlap 1907. febr. 6.) Erre vonatkozóan hiteles adatok alapján idéz Lev Tolsztoj és Magyarország c. tanulmányában az ungvári VÁRADI-STERBERG JÁNOS (Utak és találkozások, Uzsgorod, 1971). A másik egy viszonylag hamar lelepleződött, viszont annál nagyobb szabásúnak indult ügy volt, amikor egy Budapesten élt orosz újságíró Apponyit a nemzetiségek elnyomása miatt támadó apokrif Tolsztoj-levelet bocsátott a lapok rendelkezésére. A levél teljes szövegét az Egyetértés közölte (okt. 4.), az állítólagos orosz forrásra, a „Ruszszojke szlovo” vasárnapi számára a Szegedi Napló hivatkozik (okt. 4.), míg a leleplezést a Budapesti Napló végezte el (nov. 20).

[15] POLYVÁS JÓZSEF, Makszim Gorkij Zomborban. Beszélgetés vendéglátójával, a 84 éves Klapoc Györggyel. Magyar Szó (Újvidék) 1962. ápr. 15.

[16] Hasonló, a bulvársajtó szenzációvadász fogásaira emlékeztető írások más jugoszláviai magyar lapokban is megjelentek. Orosz vonatkozású: Miért nem lett Lev Tolsztoj noviszádi lakos? Magyar Szó 1962. dec. 16.

[17] V. Ö., Maxim Gorkijnál. Saját levelezőnkől. Pesti Napló 1910. jan. 6.

[18] Lenin és Gorkij. Levelek, visszaemlékezések. Вр. 1959. 47—8.

[19] М. Горький, Собрание сочинений в 30 томах. т. 29: 104.

[20] А. Нинов, Каприйские встречи. (Ленин и Горький в 1908—1910. годах). Вопросы литературы, 1965. № 7, 3—26 стр.

[21] Az általunk 1910—1914 első feléből feltárt több mint két tucat Gorkij-műből csak néhányat emelünk itt ki: Фома Гордеев ~ Foma Gorgyejev. Pesti Napló 1913. márc. 22—jún. 30; Проходимеи ~ A csavargó. Szegedi Napló 1913. május 16—31; Вывод ~ Vezeklés. Egri Híradó 1910. febr. 8; Перед лицом жизни ~ Az Élet előtt. Szamos 1910. febr. 24; Рождественские рассказы ~ Vízíók a börtönben. Délmagyarország 1910. nov. 11; Мудрец ~ A bölcs. Szentés és vidéke 1911. dec. 10; Старуха Изергиль ~ A szív. Délmagyarország 1910. jan. 18; ua. Szabadság (Nagyvárad) 1911. jan. 20; A szív. Debrecen 1911. jan. 21. A sasfók. Székely Hírlap (Kézdivásárhely) 1913. febr. 6; Сказки об Италии ~ Délvidéki város. Délmagyarország, 1911. szept. 27; ua. Szabadság (Nagyvárad) 1911. okt. 4; A pármai gyerekek. Délmagyarország 1912. márc. 17; Sztrájk. uo. 1912. aug. 30; Lelki harcok. uo. 1912. szept. 6; A valóság meséi, uo. 1912. okt. 30.

[22] Jancsó Elemér emlékének is adózom, amikor Reschner Gyuláról írok: ő hívta fel a figyelmet arra, hogy „él itt Kolozsváron egy öreg festő, aki találkozott Gorkijjal”. Engel Károlynak tartozom köszönettel azért, hogy megismertetett vele.

[23] MARTON LILI, Egy nyolcvanéves karikatúrista. Új Élet (Marosvásárhely) 1971. 3. sz.

[24] LETOPISZ... II. k. 458.

[25] Független Újság (Kolozsvár) 1936. jún. 26: (L. a Függelékben).

[26] Csak a legérdekesebbeket közöljük néhány lap újonnan feltárt anyagából. *Gribojedovról*: A fogoly író ősapja, Pesti Napló 1915. márc. 13; *Tolsztoj*: Praszkuhin halála. Népszava 1914. júl. 2; R. J. Tolsztoj mint katona, PN 1915. jan. 16. (részletek a Szevasztopoli elbeszélésekből); Szent Leó, Pesti Napló 1915. márc. 9. (levélrészletek); *Dosztojevszkij*: Pétervári látomások, Pesti Napló 1916. febr. 27; *Garsin*: Akit a harctéren felejtettek. Népszava 1914. júl. 17; *L. Andrejev*: A vörös kacaj, Szegedi Napló 1914. aug. 20; *Kuprin*: A százéves aloé. Népszava. 1914. júl. 27; *Avercsenkonak* három elbeszélését is közli a Pesti Napló: Maruszkín kisasszony bűne, 1916. febr. 20, Az orvosság, 1916. márc. 25., Bonyolódott és sötét történet, 1916. ápr. 28; *Brjusov*: A tűzvonal mögött, Arad és Vidéke, 1914. dec. 25. — Figyelemreméltó a Pesti Napló terjedelmes szemléje: A mostani világháború visszhangja az orosz irodalomban, 1916. nov. 26.

[27] Gorkij Magyarországon, 16.

[28] Tavaszi hangok, Szentés és vidéke, 1914. aug. 3.; Beszélgetés az orosz cárral. Ford.:

Benedek Károly, Világ, 1915. júl. 6; Gorkij az orosz nyomorról, Pesti Napló 1916. nov. 5; Gorkij — a békéről. Pesti Napló 1917. jan. 11; Az óra, Népszava 1917, jan. 24; M. Gorkij a művelt világhoz, Népszava. 1918. dec. 28; A forradalom elmélyül, Szabadgondolat, 1918. dec.

[28/a] Juhász Gyula is tényként említi ezt „Gorkij üzenete” c. ismert cikkében: *Délmagyarország*, 1919. ápr. 2.

[28/b] Számos újságcikk, de még Dolmányos István is átveszi: *Költők barátságától népek testvériségéig*, Bp. 1959. 209.

[29] Gyóni Géza vakhírre alapozott hírhedt versét, az 1915-ben írt „Gorkij önkéntes”-t már Komlós Aladár értékelte (Gorkij Magyarországon, 16. p.). Itt említjük meg az előző évtized részben hasonló tendenciát hordozó két, illetve 1905-ben egyértelműen az író melletti kiállást tükröző magyar versét: Szép Ernő: Gorkij Olaszországba megy, Budapesti Napló, 1905. aug. 9; Nógrádi Pap Jenő: Gorkij, Egyetértés, 1909. márc. 31; illetve Peterdi Andor: Gorkij. Brassói Lapok, 1905. febr. 19.

[30] Gorkij. (Írta és összeállította Tóbiás Áron). Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1968. 166.

[31] Letopisz... II. k. 460.

[32] Számos lap át is veszi az irodalomtörténeti súlyúnak tűnő találkozásról szóló híradást: Pesti Hírlap 1915. jan. 11; Gorkij Maxim sebesültek között, Délmagyarország, 1915. jan. 13.

[33] A Szegedi Napló a hír címében is a népek testvérisülésének megjövendülését emeli ki: Gorkij jósol, 1915. jan. 10.

[34] Varga Viktória: Gorkijjal találkozott. Szolnok megyei néplap, 1968. máj. 12.

[35] A magyar irodalom története. VI. k. Bp. 1966. 926.

[36] BOTKA FERENC, Majakovszkij Magyarországon (1954 előtt). — Tanulmányok a magyar-országi irodalmi kapcsolatok köréből. III. k. Bp. 1961. 175.

[37] Erdélyi Viktor: Találkozásom Maxim Gorkijjal... — Napkelet (Kolozsvár), 1920: 61—3.

[38] Az utóbbi években részletesen feltárták életútját és irodalmi munkásságalmi tevékenységét. Összefoglaló tanulmányokat írt róla Fuchs Simon marosvásárhelyi történész (Korunk, 1969: 1. sz., 1971: 3. sz.). Meleg hangon ír róla Nagy István is önéletrajzi regényének III. kötetében (Igaz Szó, 1971: 1. sz.). D. T. Pancir nyilvánvalóan Aradi Viktor korábbi, dogmatikus értékelését ismerte csak, amikor emlékezéseiről írva a „burzsoá literátorok” közé utalta. D. T. Pancir, id. mű 79.

[39] FALUDI IVÁN, Találkozások Maxim Gorkijjal. — Napkelet (Kolozsvár), 1921: 1396—8.

[40] TISZAY ANDOR, Tolsztoj a magyar munkásszínpadokon. — Tolsztoj emlékkönyv. 1962. 171.

[41] FALUDY IVÁN, Gorkij és Lenin. Szabadgondolat, 1918. dec. 236—241.

[42] M. GORKIJ, A forradalom elmélyül. uo. 235—6. Azt, hogy Faludi fordította, e két egymás mellett található írás számos stiláris rokonvonására alapozzuk.

[43] FALUDI IVÁN, Andrejev a Magyar Színházban. — Ma, 1919: 214—5.

[44] BOTKA FERENC, Kassai munkás. 1907—1937. Bp. 1969: 143. Nagyjából a Gorkij és Lenin c. tanulmánya koncepcióját vetíti ki ide is (lásd a 41. sz. jegyzetben).

[44/a] KARDOS LÁSZLÓ, Tóth Árpád. Bp. 1965. 461.

[45] FALUDY IVÁN, Az orosz regény, Napkelet (Kolozsvár), 1921: 609.

[46] FALUDY IVÁN, Maxim Gorkij, Stockholm. 1960. Natur och Kultur, 99.

[47] ERDÉLYI VIKTOR, Gorkij Maxim — Tolsztojról. Napkelet. (Kolozsvár) 1920: 314.

[48] Mi az igazi irodalom? A Napkelet körkérdése. — 1920: 411.

[49] A kérdés kiterjedt irodalmából csak két összegző jellegű cikket, valamint az ezek után megjelenteket idézzük: PÉTER LÁSZLÓ, A magyar Lenin-legenda, Dél-Magyarország, 1967. okt. 1; TISZAY ANDOR, Lenin első ábrázolásai a magyar sajtóban. Magyar Könyvszemle, 1970: 1—2. sz.; K. a. Aki találkozott Leninnel. Magyar Nemzet, 1970. ápr. 1. — A pesti Lenin-legenda mégis igaz? uo. máj. 1.

[50] BÉKÉS ISTVÁN, Legújabb magyar anekdotakincs. Gondolat. 1968. 98. Egy újabb keletű legendát — Zsukov marsallról — Sipos Gyula írt meg: Volt egy legenda, Népszabadság, 1971. dec. 5.

ВСТРЕЧИ, МИСТИФИКАЦИИ, ЛЕГЕНДЫ (К ВЕНГЕРСКИМ СВЯЗЯМ М. ГОРЬКОГО В 1905—1919 ГГ.)

И. Феньвеси

В рамках изучения восприятия творчества М. Горького в Венгрии в период 1899—1919 гг. заслуживает внимание вопрос о личных контактах писателя с венграми.

1. В дополнение к опубликованной в 1964 г. статье „Был ли Горький в Венгрии?“, где на этот вопрос (относительно „проезда“ писателя через Венгрию в начале декабря 1909 г.), в опровержение бытовавшего ранее мнения, давался отрицательный ответ, приводятся вновь найденные материалы. Дело это автор сравнивает с двумя мистификациями в отношении Л. Толстого в венгерской печати в 1907 году.

Отвечая на этот же вопрос, автор опровергает возможность встречи с М. Горьким в 1905 г. в гор. Зомбор (ныне Югославия), где он, по воспоминаниям Дьёрдя Клапеца, опубликованном в 1962 г., был якобы проездом из России в Италию.

2. Анализируется не публиковавшееся ранее в научной литературе интервью с писателем, данное корреспонденту будапештской газеты *Pesti Napló* на Капри в конце 1909 или начале 1910 г. и подписанное инициалами V. Ö. Ценность интервью в том, что за 22 года (между интервью, сделанным в 1902 г. в Петербурге Акошем Пинтером для этой же газеты и беседы с Горьким Дежё Костолани в 1924 г. в Сорренто) — это единственная беседа с ним, сделанная специально для венгерского читателя.

В сложной обстановке распада каприйской школы и кампании буржуазной печати („басни... об исключении Горького из партии” — В. И. Ленин) это интервью, несмотря на то, что корреспондент сам в некоторой мере не был свободен от влияния происшедшего, сыграло положительную роль, опровергая недоразумения и злонамеренные толки вокруг писателя и утверждая его неизменные интересы.

3. Раскрывается предыстория создания одного из немногих венгерских портретов Горького, созданных после встречи с писателем. Это линогравюра художника Дьюлы Решнера, уроженца Трансильвании (ныне Румыния). Д. Решнер встретился с Горьким во время посещения им военного госпиталя в Киеве в ноябре 1914 г., где Решнер лежал как раненный военнопленный. О встрече рассказывается в воспоминании художника, опубликованном вскоре после смерти писателя. Воспоминание целиком приводится в приложении. Здесь же воспроизводится и портрет, сделанный и опубликованный в 1936 же году.

4. Опровергается просочившаяся в венгерскую литературу о Горьком версия о том, что он во время первой мировой войны посетал венгерских военнопленных и дарил им книги, читал им лекции. Найден первоисточник этой версии — полное противоречий и наивных утверждений письмо венгерского провинциального адвоката L. Sz. из московского госпиталя, напечатанное в газете в г. Арад (январь 1915 г.).

Доказывается невозможность встречи венгерского военнопленного Габора Форгача (по воспоминанию 1968 г.) с Горьким в Сибири, в г. Чите.

5. Рассматриваются воспоминания (1920—21 гг.) двух известных венгерских литераторов о встречах с Горьким в 1917—1918 гг., в месяцы, характеризующиеся противоречивым отношением писателя к революции. Первый — выдающийся деятель рабочего движения Виктор Аради (Эрдели), защитник марамарошских украинских крестьян в т. н. схизматическом процессе 1913 г. в венгерской печати, узник Петропавловской крепости в 1916 году, видный борец-антифашист, пропагандист советской литературы в 20-е годы. Второй — писатель Иван Фалуди, активный переводчик советской литературы в 20-е годы, автор книги о Горьком, написанной им уже в старости, в Швеции.

Оба воспоминания ставятся в контекст отношения В. Аради и И. Фалуди к революции, к советской литературе.

BEGEGNUNGEN, MISTIFIKATIONEN, LEGENDEN (Zu M. Gorkijs ungarischen Beziehungen. 1905—1919)

von I. Fenyvesi

Im Rahmen der ungarischen Rezeption von M. Gorkij zwischen 1899—1919 ist die Frage der persönlichen Kontakte des Schriftstellers bemerkenswert.

1. Der Autor veröffentlicht zur Ergänzung seiner im Jahre 1964 publizierten Abhandlung „War Gorkij in Ungarn?“ neuerlich erschlossene Tatsachen. Er beweist, dass der vorliegende Fall in vielem den zwei Tolstoi-Mistifikationen ähnlich ist, die 1907 in der ungarischen Presse erschienen sind.

Auf dieselbe Frage Antwort gebend widerlegt der Autor die Wahrscheinlichkeit dessen, worüber György Klapec in seiner 1962 veröffentlichten Erinnerungsschrift berichtet, wonach er dem Schriftsteller in Zombor (heute Jugoslawien) begegnet habe.

2. Es wird das auf der Inse ICapri am Ende 1909 oder am Anfang 1910 gefertigte und in der früheren Fachliteratur überhaupt nicht erwähnte Interview mit dem Schriftsteller analysiert, das im Pester Tagebuch mit der Unterschrift V. Ö. erschienen ist. Der Wirt des Interviews liegt darin, dass es zwischen dem in Jahre 1902 in Peterburg Ákos Pintér gegebenen Interview und dem Gespräch von Dezső Kosztolányi mit Gorkij 1924 in Sorrento — also in einem Intervall von 22 Jahren — das einzige Gespräch mit dem Schriftsteller ist, das ausgesprochen für ungarische Leser gemacht worden ist.

In der Komplizierten Situation, die durch den Zerfall der Schule von Capri und durch die Kampagne der bourgeoisen Presse charakterisiert werden kann, hat dieses Interview dadurch eine positive Rolle gespielt, dass es zahlreiche Missverständnisse beseitigt, bösartige Hineindeutungen widerlegt und die unveränderte gesellschaftliche Verpflichtung des Schriftstellers festgestellt hat.

3. Es wird Licht in die Vorgeschichte eines der wenigen ungarischen Porträts von Gorkij gebracht, die infolge der persönlichen Begegnung mit Gorkij entstanden sind. Es ist die Rede über den Linolschnitt des aus Siebenbürgen stammenden Gyula Reschner.

4. Der Autor widerlegt die in der Fachliteratur verbreitete Version, wonach Gorkij während des ersten Weltkrieges im allgemeinen die ungarischen Kriegsgefangenen besucht, unter ihnen Bücher verteilt, und ihnen Vorlesungen gehalten habe. Er entdeckt die Urquelle dieser Version, den Aus einem Moskauer Krankenhaus nach Hause geschickten Brief eines provinzierischen ungarischen Advokaten L. Sz., der voll von Widersprüchen und naiven Behauptungen ist, den einer der Arader Zeitungen im Januar 1915 veröffentlicht hat.

Er weist nach, dass Gorkij auch den ungarischen Kriegsgefangenen Gábor Forgácsin in Tschita in Sibirien nicht treffen konnte, wie der Letztere es 1968 in seiner Erinnerung behauptet.

5. Die Erinnerungen von zwei bekannten ungarischen Schriftsteller über ihre Begegnungen mit Gorkij 1917—18, in den Monaten, als der Schiftsteller in widerspruchsvollen Verhältnis zur Revolution stand, werden analysiert. Der erste von ihnen, Viktor Aradi (Erdélyi) ist ein hervorragender Kämpfer der Arbeiterbewegung. Der zweite ist der Schriftsteller Iván Faludi, der aktive Übersetzer der sowjetischen Literatur in den 20-er Jahren, der Autor eines schon in vorgeschrittenem Alter in Schweden geschriebenen Buches über Gorkij.